

ARATROKK — ОТТИСК СТАТЬИ

TARTU RIIKLIKU ÕLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHK № 80 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ В 1893 Г.

UUEST NÕUKOGUDE KRIMINAAL- JA
KRIMINAALPROTSESSI SEADUSANDLUSEST

О НОВОМ СОВЕТСКОМ УГОЛОВНОМ
И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

TARTU 1959

Shw. nr. 3820 ~~thead~~ ^{the} ~~thead~~

KARISTUSEST «NSV LIIDU JA LIIDUVABARIIKIDE KRIMINAALSEADUSANDLUSE ALUSTE» JÄRGI

Dots., juriid. tead. kand. I. Rebase

Kriminaalõiguse ja -protsessi kateeder

Nõukogude kriminaalõigus on pidanud alati vajalikuks formuleerida seaduses karistuse ülesanded. Sellest seisukohast peavad kinni ka «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse alused» (edaspidi «Alused»). Karistuse ülesannete formuleering «Alustes» on kooskõlas lahtiütlemisega vaatest karistusele kui sotsiaalse kaitse vahendile, mis oli võetud omaks 1924. a. «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialustes» (edaspidi «Põhialused»). Vastavalt sellele väljendavad «Alused» selgesti, et karistus nõukogude kriminaalõiguse järgi on repressiooniks¹ toimepandud kuriteo eest (§ 20). Sealjuures «Alused», samuti kui «Põhialusedki», näevad ette, et karistuse eesmärgiks ei ole füüsiliste kannatuste tekitamine ega inimväärkuse alandamine.

Kuid karistus ei ole ainult repressiooniks toimepandud kuriteo eest. Tema eesmärgiks on süüdimõistetute parandamine ja ümberkasvatamine töösse ausa suhtumise, seaduste täpse täitmise ja sotsialistliku ühiselu reeglitest lugupidamise vaimus, samuti ka süüdimõistetute ja teiste isikute poolt uute kuritegude toimepanemise ärahoidmine. Väljendades neid karistuse eesmärke, ei piira «Alused» uute kuritegude toimepanemise ärahoidmise ülesannet süüdimõistetutega või ebakindlate ühiskonnaliikmetega. See ülesanne, vastavalt «Alustele», säilitab oma tähenduse kõigi ühiskonnaliikmete suhtes.

«Alused» ei ole võtnud omaks seisukohta, mille kohaselt karistuste kohaldamise eesmärgiks on kasvatusliku mõju avaldamine kõigile ühiskonnaliikmetele. Peab aga silmas pidama, et «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse alused» siiski säätivad, et kriminaalmenetlus peab kaasa aitama sotsialistliku

¹ Me tõlgime venekeelse sõna «кара» vastega «repressioon». Sõna «nuhtlus» kasutamine tuleb hüljata tema arhailise varjundi tõttu.

seaduslikkuse tugevdamisele, kuritegude ärahoidmisele ja välja-juurimisele ning kodanike kasvatamisele nõukogude seaduste kõrvalekaldumatu täitmise ja sotsialistliku ühiselu reeglitest lugupidamise vaimus (§ 2 lg. 2). Seega nendes sätetes nähakse ette, et kriminaalmenetluses ja järelikult ka karistuste kohaldamisel järgitakse kasvatuslikke eesmärke kõigi ühiskonnaliikmete suhtes, kuid loomulikult karistuse kohaldamine peab eelkõige avaldama kasvatuslikku mõju isikuile, kes on pannud toime kuritegusid.

Üldse on «Alustele» iseloomulik karistuse kasvatuslike eesmärkide tugevam allakriipsutamine. See on täiesti seaduspärane nõukogude ühiskonna kaasaegsetele arenemistingimustele. Sedamööda kuidas kindlustub nõukogude riiklik ja ühiskondlik kord, kasvab kodanike materiaalne ja kultuuriline tase ning sotsialistlik õigusteadvus, tõuseb veenmismeetodi tähendus nõukogude ühiskonnas. Veenmismeetodi tähenduse kasv väljendub mitte ainult karistuse kasvatuslike eesmärkide rõhutamises, vaid ka loobumises karistuste kohaldamisest üldse juhtudel, mil see pole vajalik.

Üheaegselt karistuse kasvatuslike eesmärkide tugevama allakriipsutamisega väljendavad «Alused» nõukogude humanismi printsiipide edasist kindlustumist nõukogude kriminaalõiguses. See väljendub teatud liiki karistuste väljajätmises karistuste süsteemist, tähtjaliste karistuste ülemmäärade vähendamises, mõningate karistuste mittekohaldamises teatud süüdimõistetute kategooriatele ja lisakaristuste kohaldamise tunduvas piiramises.

Teiselt poolt arvestavad «Alused» vajadust pidada otsustavat võitlust eriti ohtlike kuritegudega ja kurjategijatega. Veenmisvahendite ulatuslikum kohaldamine ja karistuse kasvatuslike eesmärkide suurem esiletõstmine ning nõukogude humanismi printsiibid ei tohi nõrgendada kriminaalrepressiooni efektiivsust. Vajadus pidada otsustavat võitlust eriti ohtlike kuritegudega ja kurjategijatega leiab väljenduse «Aluste» sätetes, mis näevad ette vastutuse eriti ohtlike retsidivistide suhtes ja kuritegude ja kohtuotsuste konkurentsi korral, samuti ka võimaluses kohaldada vabadusekaotust kinnipidamise näol türmis jm.

«Aluste» sätetes, mis reguleerivad karistuste kohaldamist, väljendub sotsialistliku seaduslikkuse edasine kindlustumine. «Alused» näevad ette, et kriminaalkaristust võib kohaldada ainult isikutele, kes on pannud toime kuriteo, ja sealjuures ainult kohtuotsuse alusel (§ 3). Ka karistusest vabastamine ja karistuste asendamine, välja arvatud amnestia ja armuandmine, kuulub kohtu pädevusse (§ 46). Vabadusekaotuse täitmise korra määrab kohus.

«Alused» täheldavad liiduvabariikide õiguste edasist laienemist karistuste kohaldamise reguleerimisel. «Alustes» nähakse ette ühelt poolt rida küsimusi, mida liiduvabariigid on õigustatud kriminaalkodeksites lahendama (näiteks õigus näha

ette uusi karistusliike, mida ei ole võetud «Alustes» karistuste loetelusse, jm.), ja teiselt poolt küsimusi, mida liiduvabariigid on kohustatud lahendama (näiteks vabadusekaotuseta parandusliku töö kandmise kord, katseaja kestus tingimisi süüdimõistmisel, järelevalve kord tingimisi süüdimõistetu üle ning temaga tehtava kasvatustöö vormid jm.). Liiduvabariikidel on õigus oma seadusandluses arendada ja täpsustada ka «Alustes» väljendatud üldisi printsiipe ja sätteid.

Võrreldes «Põhialustega» laiendavad «Alused» reas küsimustes liiduvabariikide kriminaalseadusandlikku pädevust. Näiteks erinevalt «Põhialustest» näevad «Alused» ette, et kasvatusliku ja meditsiinilise iseloomuga sunnivahendite liigid ja nende kohaldamise kord sätitakse liiduvabariikide seadusandluses. «Aluste» järgi on liiduvabariikidel õigus kergendavatena ja raskendavatena näha ette ka selliseid asjaolusid, mida ei esine «Aluste» sellekohastes loeteludes. «Põhialustes» liiduvabariikidele sellist õigust ei olnud antud. «Aluste» järgi vara konfiskeerimise kord, konfiskeerimisele mittekuuluvate esemete loetelu ja konfiskeeritud vara suhtes esitatavate pretensioonide lahendamise kord on nähtud ette liiduvabariikide seadusandluses. «Põhialustes» olid need küsimused aga lahendatud.

Liiduvabariikide õiguste laiendamine kriminaalseadusandluse valdkonnas teeb kriminaalrepressiooni efektiivsemaks ja paindavamaks, annab võimaluse arvestada kohalike iseärasusi ja ergutab kohalikke initsiatiivi võitluses kuritegevusega. Liiduvabariikide pädevusse antud küsimuste kompleksi analüüs näitab, et kohalike iseärasuste all ei tule mõista ainult ja isegi mitte peamiselt rahvuslikke ja rassilisi iseärasusi, vaid üldse võitluse iseärasusi kuritegevusega antud liiduvabariigis. Sealjuures tuleb arvestada üksikute kuritegude liikide dünaamikat, võitluse efektiivsuse nende kuritegudega antud liiduvabariigis jms. asjaolusid. Vaevalt tuleb kõne alla näiteks see, et eriti ohtliku retsidivisti mõiste määratlemine või parandusliku töö kandmise kord sõltuks rassilistest või rahvuslikest iseärasustest antud liiduvabariigis. Küll aga sõltub see suurel määral iseärasustest võitluses kuritegevusega antud vabariigis, kuritegude dünaamikast, võitluse efektiivsusest teatud kuritegudega antud liiduvabariigis.

«Alused» lihtsustavad tunduvalt senist karistuste süsteemi. «Põhialustes» ettenähtud karistustest pole enam võetud karistuste loetelusse töörahva vaenlaseks kuulutamist koos liiduvabariigi ja sellega ühtlasi NSV Liidu kodakondsuse kaotamisega ning kohustuslikult NSV Liidu piiridest pagendamist, õiguste kaotust, NSV Liidu piiridest teatavaks ajaks väljasaatmist, ametist vallandamist ja hoiatust, milledest viimane küll ka seni oma iseloomult ei olnud karistuseks. Tähelepanu väärib eriti õiguste kaotuse väljajätmine karistuste loetelust. See kergendab karistuse ärakandnud isikute tagasipöördumist ausa loova töö juurde, soodustab võitlust kuritegude retsidiiviga ja mis peaasi — tunnistab

täieõiguslikeks kodanikeks ka need, kes on küll kuriteo toime pannud, kuid karistuse selle eest ära kandnud. Õiguste kaotuse väljajätmine karistuste loetelust väljendab veendumust, et karistuse kohaldamine Nõukogude riigis tõepoolest parandab ja kasvatab.

«Alused» näevad ette järgmisi põhikaristusi nende raskuse vähenemise järjekorras: vabadusekaotus, asumisele saatmine, väljasaatmine, vabadusekaotuseta paranduslik töö, keeld töötada teatud ametikohtadel või tegutseda teatud alal, rahatrahv ja ühiskondlik laitus. Ajateenistuse sõjaväelastele võidakse põhikaristusena kohaldada ka distsiplinaarpataljoni saatmist (§ 21 lg. 1 ja 2). Põhikaristuseks on ka kinnipidamine peavahis, millega sõjaväelastel asendatakse vabadusekaotuseta paranduslik töö (§ 29 lg. 2).

Väljaspool karistuste loetelu olevaks erakorraliseks põhikaristuseks on surmanuhtlus — mahalaskmine. «Alused» kinnitavad uuesti, et surmanuhtlust kohaldatakse ajutiselt kuni tema täieliku äramuutmiseni, ja piiravad surmanuhtluse kohaldamise võimalust nii kuritegude järgi, millede toimepanemise eest võidakse kohaldada surmanuhtlust, kui ka isikute suhtes, keda võib mõista surma. Surmanuhtlust võib kohaldada ainult kodumaa reetmise, spionaazi, diversiooni, terroristliku akti, banditismi ja tahtliku tapmise eest raskendavil asjaoludel NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadustes ettenähtud juhtudel, sõja ajal ja lahinguolukorras aga ka teiste eriti raskete kuritegude eest NSV Liidu seadusandluses eriti ettenähtud juhtudel (§ 22). «Aluste» tekstist järeldub, et kriminaalseaduses võib surmanuhtlust näha ette vaid alternatiivse karistusena. Ei seaduses «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» ega ka seaduses «Kriminaalvastutuse kohta sõjaväeliste kuritegude eest» ei ole ette nähtud surmanuhtlust absoluutmääratud sanktsioonina. Surma ei või mõista isikuid, kes kuriteo toimepanemise ajal olid alaealised, ning naisi, kes olid rasedad kuriteo toimepanemise või kohtuotsuse tegemise ajal. Surmanuhtlust ei kohaldata üldse naiste suhtes, kes on rasedad kohtuotsuse täideviimise ajal.

Peale põhikaristuste säilitavad «Alused» süüdimõistetute suhtes kohaldatavaist lisakaristustest vara konfiskeerimise ja sõjaväelise või eriauastme kaotuse. Lisakaristusena võidakse kohaldada ka järgmisi põhikaristusi: asumisele saatmine, väljasaatmine, keeld töötada teatud ametikohtadel või tegutseda teatud alal ja rahatrahv (§ 21 lg. 4).

Lisakaristuste kohaldamise võimaluse piiramise tendents «Alustes» väljendub kõigepealt selles, et teatud lisakaristusi, nimelt asumisele saatmist, väljasaatmist ja vara konfiskeerimist, võidakse kohaldada ainult seaduses spetsiaalselt tähendatud juhtudel, sealjuures vara konfiskeerimist ainult siis, kui isik mõistetakse süüdi riikliku või raske omakasulise kuriteo eest (§ 30 lg. 2). Sõjaväelist või eriauastet võidakse ära võtta ainult süüdi-

mõistmise korral raske kuriteo eest (§ 31 lg. 1). Lisakaristuste kohaldamise võimaluse piiramise tendents väljendub ka selles, et asumisele saatmist ja väljasaatmist ei kohaldata isikuile, kes olid kuriteo toimepanemisel veel alaealised, asumisele saatmist aga ka rasedatele naistele ja naistele, kelle ülalpidamisel on kuni kaheksa aasta vanuseid lapsi (§ 24 lg. 5). Asumisele saatmise tähtaja ülemmäär on vähendatud kümnelt aastalt viiele.

Lisakaristuste kohaldamise võimaluste piiramine on kooskõlas nende karistuste iseloomuga. «Alused» lähtuvad ilmselt sellest, et üldreeglina on põhikaristus küllaldane karistuse eesmärkide saavutamiseks, lisakaristus aga kannab suurel määral kindlustuslikku iseloomu. See seisukoht on kahtlemata õige.

Üksikutest karistustest toovad «Alused» ulatuslikumaid muudatusi v a b a d u s e k a o t u s s e. Vabadusekaotuse ülemmääraks sätivad «Alused» kümme aastat. Erandina võidakse vabadusekaotust kohaldada ka tähtajaga kuni viisteist aastat, kuid ainult eriti raskete kuritegude eest ja eriti ohtlike retsidivistide suhtes. Vabadusekaotuse alammäär ei ole «Alustes» ette nähtud. Seega vabadusekaotuse alammäär sätitakse liiduvabariikide kriminaalkodeksites. Tuleb aga arvata, et see ei tohi olla kõrgem kui kolm kuud. See järeldus tuleneb sellest, et seaduses «Kriminaalvastutuse kohta sõjaväeliste kuritegude eest» on üksikute kuritegude toimepanemise eest karistusena ette nähtud vabadusekaotus alates kolmest kuust.

Vabadusekaotuse ülempiiri vähendamine kahekümne viielt aastalt viieteistkümne aastani on põhjendatud. Praktika näitas, et vabadusekaotuse kohaldamine ülipikkadeks tähtaegadeks ei õigusta ennast. See praktika oli vastuolus V. I. Lenini tuntud teesiga, mille järgi karistuse preventiivne toime ei sõltu hoopiski mitte karistuse karmusest, vaid välditamatuselt. Ülipikkade tähtaegadega vabadusekaotuslikud karistused kõigutavad süüdimõistetü perspektiivi edaspidiseks eluks.

Isikute suhtes, kes olid kuriteo toimepanemise ajal alaealised, kehtestavad «Alused» vabadusekaotuse maksimaalseks tähtajaks kümme aastat (§ 23 lg. 2).

Vabadusekaotuse maksimaalse tähtaja lühendamine eeldab teiselt poolt vabadusekaotusliku karistuse toime efektiivsuse tõstmist. Karistuse välditamatus printsiibist tuleneb, et kurjategija peab olema teadlik mitte ainult süüdimõistmise paratamatuses, vaid ka selles, et ta kohtu poolt määratud karistuse faktiliselt peab ära kandma. Ei ole millegagi õigustatud kohtuotsuse stabiilsuse kõigutamine karistuse kandmise ajal kohtu poolt määratud vabadusekaotusliku karistuse tähtaja lühendamisega sageli kuni ühe kolmandikuni tööpäevade arvestuse kohaldamise abil või muul viisil. «Alused» küll ei välista võimalust vabastada süüalune vabadusekaotuse kandmisest enne tähtaega, nad isegi laiendavad tingimisi vabadusekaotuse kandmisest ennetähtaegse vabastamise piire, kuid näevad ühtlasi ette vabadusekaotuse kand-

misest vabastamisel kindla korra, mis tagab selle instituudi ülima otstarbekuse (vt. allpool).

Vabadusekaotusliku karistuse toime efektiivsuse tõstmine saavutatakse ka vabadusekaotuse kandmise korra muutmise teel. «Alustes» nähakse ette vabadusekaotuse kandmine parandusliku töö koloonias või türmis, alaealistele aga alaealiste töökoloonias.

Vabadusekaotust kinnipidamise näol türmis kas kogu karistuse tähtjaks või lühemaks ajaks võib kohus kohaldada isikutele, kes on toime pannud raskeid kuritegusid, samuti ka eriti ohtlikele retsidivistidele. Isikutele, kes on ära kandnud vähemalt poole türmis kinnipidamise tähtjast, võib kohus, juhul kui nad käituvad eeskujulikult, asendada kinnipidamise türmis kinnipidamisega koloonias (§ 23 lg. 4 ja 5). Isikutele, kes rikuvad kuritahtlikult parandusliku töö koloonias kehtivat režiimi, võib kohus asendada koloonias karistuse kandmise kinnipidamisega türmis kestusega mitte üle kolme aasta, kusjuures selle tähtaja lõppemisel veel kandmata karistus kantakse parandusliku töö koloonias (§ 23 lg. 6).

Teatavasti vabadusekaotusele mõistetud parandamine ja ümberkasvatamine parandusliku töö asutuses eeldab kolme teguri — parandusliku töö, poliitilise kasvatuse ja kinnipeetava suhtes kehtiva režiimi koostoimet. Ühe või teise nimetatud teguri erikaal vabadusekaotusele mõistetute eri kategooriate puhul ja vabadusekaotuse kandmise eri etappidel peab olema erinev. Eriline tähtsus on režiimil kui distsiplineerival teguril karistuse kandmise algusetappidel ja retsidivistide ning üldse isikute suhtes, kes on pannud toime raskeid kuritegusid. Nende isikute kuritegelikud harjumused ja distsiplineerimatus on sügavamalt juurdunud. Ja ka karistus ise temale omaste kitsenduste mõttes süüdimõistetule peab nende süüdimõistetute kategooriate suhtes olema rangem. Selliseks rangema režiimiga kinnipidamise asutiseks — kinnist tüüpi asutiseks — ongi türm. Sealjuures türmis kinnipidamise kohaldamine tähtaegselt ja türmis kinnipidamise asendamise võimalus kinnipidamisega parandusliku töö koloonias avab kinnipeetavale ühtlasi perspektiivi paranemiseks ja režiimi järkjärguliseks kergendamiseks.

«Alused» ei näe ette türmis kinnipidamise kohaldamist alaealiste suhtes.

Võitlusele eriti ohtlike retsidivistidega pööravad «Alused» suurt tähelepanu. Eriti ohtlike retsidivistide kriminaalvastutuse erikord on ette nähtud peamiselt «Aluste» sättes, mis reguleerivad vabadusekaotust. See ei ole juhuslik. «Aluste» järgi on eriti ohtlikele retsidivistidele määratavaks tavaliseks karistuseks vabadusekaotus. Sealjuures, nagu tähendatud, nähakse eriti ohtlike retsidivistide suhtes ette vabadusekaotuse kandmise eriline kord — kinnipidamine türmis ja võimalus pikendada vabadusekaotuse tähtaega kuni viieteistkümne aastani.

Vabadusekaotust tähtjaga kuni viieteist aastat võidakse

«Aluste» järgi määrata eriti ohtlikele retsidivistidele ka siis, kui nad ei olegi toime pannud selliseid eriti ohtlikke kuritegusid, millele eest kriminaalseaduse sanktsioonis on ette nähtud vabadusekaotus tähtajaga kuni viisteist aastat. Kuid siiski võib sel korral retsidivisti suhtes kohaldatava vabadusekaotuse tähtaja pikendamine üle sanktsioonis ettenähtud ülemmäära toimuda ainult NSV Liidu või liiduvabariikide seadusandluses ettenähtud juhtudel. «Alused» ise neid juhte ei loetle ega määratle ka eriti ohtliku retsidivisti mõistet. Küll aga järeldeb retsidivisti mõiste «Aluste» tekstist.

Nimelt sisaldavad «Alused» erisätteid vastutuse kohta kuritegude konkurentsi eest, mitme kuriteo toimepanemise eest pärast kohtuotsuse jõustumist, kuid enne karistuse täielikku ärakandmist, samuti ka uue kuriteo toimepanemise eest tingimisi enne tähtaega karistusest vabastatu poolt ärakandmata karistuse tähtaja jooksul. Nendel juhtumitel näevad «Alused» ette võimaluse karistuste liitmiseks ühes või teises ulatuses, kusjuures sellise liitmisega korral on vabadusekaotus tähtajaga kuni kümme aastat üldreegel ja vabadusekaotust tähtajaga kuni viisteist aastat võidakse kohaldada ainult siis, kui ühe või teise kuriteo eest, mille eest määratud karistust liidetakse, on sanktsioonis ette nähtud vabadusekaotus tähtajaga kuni viisteist aastat. Siit aga järeldeb otseselt, et vaadeldavail juhtumel pole tegemist kuritegude retsidiiviga. «Aluste» järgi — ja see järeldeb on kooskõlas kriminaalõiguse teooria seisukohtadega — võib lugeda retsidivistiks üksnes isikut, kes pärast karistuse täielikku ärakandmist paneb toime uue kuriteo. Vajadus retsidivisti rangemaks karistamiseks tulenebki sellest, et ärakandud karistus ei suutnud teda parandada. Nii kaua aga, kui süüdlane alles karistust kannab, veel enam aga neil juhtumel, mil ta polegi veel asunud karistust kandma, ei ole selge, kas ja mil määral ta paraneb ja ümber kasvab.

Kuidas määratleda eriti ohtliku retsidivisti mõistet, selle kohta «Alustes» otseseid näpunäiteid ei ole. Võib ainult arvata, et niivõrd, kui juttu on eriti ohtlikest retsidivistidest, «Alused» ei mõista nende all isikuid, kes pärast karistuse täielikku ärakandmist mingi kuriteo eest panevad toime uue, ükskõik millise kuriteo. Nähtavasti «Alused» on loobunud üldretsidiivi mõistest. Võib arvata, et «Alused», kõneldes eriti ohtlikest retsidivistidest, ei pea silmas ka eriretsidiivi. Kui eriti ohtlik retsidivist oleks isik, kes karistuse ärakandmise järel mingi kuriteo eest paneb toime uue samasuguse (või vähemasti samalligilise) kuriteo, siis oleksid sätted eriti ohtlike retsidivistide kriminaalvastutuse kohta pidanud sisalduma kriminaalseadustes, mis näevad ette vastutuse üksikute kuritegude toimepanemise eest. Sel juhul eriti ohtlik retsidivist kui kuriteo subjekt esineks kuritegu kvalifitseeriva asjaoluna ja poleks vajadust eraldi mainida, et mitte ainult eriti rasket kuritegude toimepanemise korral, vaid ka eriti ohtlike ret-

sividistide suhtes võidakse vabadusekaotust kohaldada tähtajaga kuni viisteist aastat. Kuid eriti ohtlike retsidiivistide kriminaalvastutuse kord on, nagu öeldud, nähtud ette sätetes, mis reguleerivad vabadusekaotust. Väärrib märkimist ka see asjaolu, et seaduses «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» ja seaduses «Kriminaalvastutuse kohta sõjaväeliste kuritegude eest» ei esine retsidiiv kusagil kvalifitseeriva asjaoluna. Eelnevast tuleb nähtavasti teha järeldus, et «Alused» mõistavad eriti ohtlike retsidiivistide all isikuid, kes pärast karistuse ärakandmist teatava kuriteo eest panevad toime teatud teise kuriteo, s. t. et «Alused» on omaks võtnud segaretsidiivi mõiste. Millised on need segaretsidiivi mõistest hõlmatud kuriteod, see küsimus vajab lahendamist liiduvabariikide kriminaalkoodeksites, arvestades vastava liiduvabariigi eritingimusi võitluses retsidiiviga. Kahtlemata tuleb sealjuures võtta arvesse toimepandud kuritegude iseloomu. Sellele orienteerivad «Alused» otseselt, kuigi teises seoses. «Aluste» järgi on süüdlase poolt varem mingi kuriteo toimepanemine loetud raskendavaks asjaoluks. Kuid kohtul on õigus, arvestades varem toimepandud kuriteo iseloomu, mitte tunnistada kuriteo varem toimepanemist raskendavaks asjaoluks (§ 34 lg. 1 p. 1).

Kui asuda seisukohale, et «Alused» on võtnud omaks segaretsidiivi mõiste, siis tuleb tunnistada, et eriti ohtlikele retsidiivistidele võidakse karistuseks määrata ka vabadusekaotus üle seaduses antud kuriteo eest ettenähtud ülemmäära. See karistus võib, kuid ei tarvitse ulatuda kuni viieteistkümne aastani. Karistuse määramine üle ülemmäära võib olla piiratud mitmesuguste kitsendavate tingimustega. Võib näiteks näha ette, et eriti ohtlikele retsidiivistidele määratav karistus viieteistkümne-aastase tähtajaga vabadusekaotuse piirides ei tohi ületada ühe kolmandiku või poole võrra antud kuriteo eest seaduses ettenähtud vabadusekaotuse ülemmäära.

Seoses teiste karistusliikidega väärrib märkimist, et «Alused» näevad ette vajalikel juhtudel ühiskondliku laituse teatavakstegemise avalikkusele ajakirjanduse kaudu või muul viisil (§ 28). Peab arvama, et ühiskondliku laituse teatavakstegemine avalikkusele on selle karistuse täideviimine. Järelikult võib see aset leida pärast kohtuotsuse jõustumist. Siit aga järeldub ühtlasi, et ühiskondliku laituse teatavakstegemine avalikkusele on süüdimõistva otsuse jõustumisel alati vajalik. Nähtavasti «Aluste» vastava sätte selline arendamine liiduvabariikide kriminaalkoodeksites on võimalik ja otstarbekohane.

Võrdlemisi üksikasjaliselt on «Alustes» sätitud karistuse määramine ja karistusest vabastamine.

Karistuse määramisel ei saa kohus toimida meelevaldselt. «Alused», samuti kui «Põhialusedki», nõuavad, et kohus peaks karistuse määramisel rangelt kinni seadusest. Vastavalt «Alustele» määrab kohus karistuse seaduse selle paragrahvi piirides, milles on ette nähtud vastutus toimepandud kuriteo eest,

täpses vastavuses «Aluste» ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksi sätetega (§ 32).

Karistuse määramise üldprintsipiibid on «Alustes» formuleeritud veidi teisiti kui «Põhialustes».

«Põhialuste» järgi arvestab kohus karistuse määramisel rida asjaolusid: kurjategija ja tema poolt toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astet ja iseloomu, kurjategija isikut ja kuriteo motive. Sealjuures on kohus kuriteo raskuse ja süüdlase isiku hindamisel seotud kergendavate ja raskendavate asjaolude esinemisega. Põhiliseks küsimuseks aga, mille kohus karistuse määramisel vastavalt «Põhialustele» peab lahendama, on kuriteo ühiskonnaohtlikkuse küsimus (§§ 30 ja 31). «Aluste» järgi aga arvestab kohus karistuse määramisel ühtviisi nii toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astet ja iseloomu kui ka süüdlase isikut, kusjuures ka «Aluste» mõtte järgi on kohus toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astme ja iseloomu ning süüdlase isiku hindamisel seotud kergendavate ja raskendavate asjaolude esinemisega. «Alused» formuleerivad selgelt, et kohus juhendub karistuse määramisel sotsialistlikust õigusteadvusest (§ 32).

Eespool toodust järeldub, et karistuse määramisel kriipsutavad «Alused» alla kurjategija isiku suuremat tähendust. Kurjategija isik ja konkreetse kuriteo raskus on tegurid, millest ühtviisi sõltub konkreetse karistuse suurus. Sealjuures peab pidama silmas, et kuriteo raskusel ja kurjategija isikul on erinev mõju konkreetse karistuse määrale.

Nõukogude kriminaalõiguse järgi on karistatav üksnes konkreetne kuriteoline käitumine. Nõukogude kriminaalõiguses ei näe ette vastutust isiku ohtlike mõtete või inimese iseloomu negatiivsete omaduste eest. Sellest järeldub, et konkreetse kuriteo raskuse määramisel arvestab kohus kergendavatena ja raskendavatena ainult selliseid asjaolusid, milledes leiab väljenduse antud kuriteo toimepanemine. Kuriteo raskuse määramisel ei oma tähtsust asjaolud, mis pole seoses antud kuriteo toimepanemisega ega mõjuta selle ühiskonnaohtlikkuse astet. Sellepärast ei olegi lubatud sellise karistuse kohaldamine, mis ületab antud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astmest tingitud määra, kuigi see karistus sealjuures oleks madalam sanktsioonis ettenähtud ülemmäärast.

Kurjategija isiklikud omadused, mis leiavad väljenduse toimepandud kuriteos, mõjutavad kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astet. Neid kurjategija isiklike omadusi arvestatakse antud kuriteo raskuse astme määramisel. Sellepärast on vaevalt põhjendatud kõnelda kuriteo toimepanemises väljenduvatest kurjategija isikut iseloomustavatest asjaoludest kui erilistest faktoritest, milledest sõltub konkreetse karistuse raskus.

Kuid kurjategija on ühtlasi ka karistamise objekt, isik, keda karistatakse. Kurjategija kui karistamise objekti iseloomustamise seisukohalt omavad tähtsust asjaolud, milledes ei väljendu kuriteo toimepanemine, mis ei mõjuta selle raskuse astet ega ole

orgaanilises seoses kuriteo sooritamisega, näiteks antud kurjategija kerge mõjutatavus karistuse abil, karistuse kandmise eriline raskus antud kurjategija seisukohalt.

Kurjategija isiku ühiskonnaohtlikkuse astet iseloomustavate tunnustena tulevad seega arvesse vaid need asjaolud, mis iseloomustavad teda kui karistamise objekti. Nende asjaolude tähendus karistuse määramisel on erinev kuriteo enda raskuse astet tingivatest asjaoludest. Viimased võivad olla nii kergendavateks kui ka raskendavateks asjaoludeks. Kurjategijat kui karistamise objekti iseloomustavad asjaolud aga, kuna nad ei avaldu toimepandud kuriteos, ei saa olla raskendavateks asjaoludeks. Nad võivad esineda vaid kergendavate asjaoludena ja nimelt tingida kergema karistuse määramise, kui see sõltuks antud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astmest.

«Alustes» loetletud raskendavate asjaolude (§ 34) analüüs kinnitab, et raskendavatena ei saa esineda asjaolud, mis ei avaldu toimepandud kuriteos. «Alustes» esinevad raskendavatena ainult sellised asjaolud, mis iseloomustavad kuriteo enda ühiskonnaohtlikkuse kõrgemat astet, mitte aga asjaolud, mis iseloomustavad süüdlast sõltumatult toimepandud kuriteost. Sellelt seisukohalt tulebki käsitleda kuriteo teistkordset toimepanemist kui raskendavat asjaolu. Sageli on kuriteo teistkordne toimepanemine kuriteo ühiskonnaohtlikkust iseloomustavaks tunnuseks. Nii on see neil juhtumel, kui mõlemad kuriteod on samaliigilised toimepanemise viisi või tahtluse suuna poolest. Teistel juhtumitel aga kahe toimepandud kuriteo vahel selline seos puudub. Sellepärast, kuigi «Alused» loevad raskendavaks asjaoluks kuriteo toimepanemise isiku poolt, kes on varem toime pannud mingi kuriteo, tuleb siiski arvata, et «Alused» peavad sealjuures esmajoones silmas neid juhtumeid, kus mõlema kuriteo vahel on teatud seos. Sellele viitavad ka «Alused», sättides, et kohtul on õigus, olenevalt esimese kuriteo iseloomust, mitte tunnistada varasemat kuritegu raskendavaks asjaoluks (§ 34 lg. 1. p. 1).

Võrreldes «Põhialustega» näevad «Alused» ette rida uusi raskendavaid asjaolusid ja nimelt: kuriteoga põhjustatud rasked tagajärjed, alaealiste kihutamine kuriteo toimepanemisele või alaealiste kaasatõmbamine kuriteo toimepanemisest osavõtmisele, kuriteo toimepanemine ühiskondliku õnnetuse tingimuste ärakasutamise, kuriteo toimepanemine üldohtlikul viisil.

Kergendavad asjaolud on üldiselt jaotatavad kolme rühma. Need on, esiteks, sellised asjaolud, milledest järeldub, et kuriteo toimepanemine antud isiku poolt on juhuslik ja seda on mõjutanud soodustavad tegurid; teiseks asjaolud, mis iseloomustavad süüdlase käitumist pärast kuriteo toimepanemist ja milledest järeldub, et süüdlase ühiskonnaohtlikkuse aste võrreldes kuriteo toimepanemise ajaga on langenud, ja, kolmandaks, asjaolud, mis iseloomustavad süüdlast kui karistamise objekti ja sellistena tingivad karistuse vähendamise vajaduse.

«Alused» on pööranud erilist tähelepanu teisele karistust kergendavate asjaolude rühmale. Võrreldes «Põhialustega» näevad «Alused» selles rühmas ette selliseid uusi kergendavaid asjaolusid, nagu süüdlase poolt toimepandud kuriteo kahjulike tagajärgede ärahoidmine; tekitatud kahju vabatahtlik tasumine või kõrvaldamine; puhtsüdamlik kahetsus või süü ülestunnistamine (§ 33). Kuriteo toimepanemine alaealise poolt või raseda naise poolt kui esmajoones kolmandasse kergendavate asjaolude rühma kuuluv asjaolu on säilitatud ka «Alustes». Selles rühmas ei näe «Alused» ette uusi kergendavaid asjaolusid. Peab aga arvestama, et nende asjaolude seadusandlik fikseerimine on raske ja siin purgivi loetelu pole ka vajalik. «Alused» annavad kohtule õiguse karistuse määramisel arvestada kergendavatena ka selliseid asjaolusid, mida seaduses pole loetletud (§ 33 lg. 3).

Raskendavate asjaolude puudumine ei ole iseenesest kergendavaks asjaoluks karistuse määramisel. Tunnistades raskendavateks asjaoludeks kuriteo toimepanemise omakasulistel või muudel madalatel ajenditel ja kuriteo toimepanemise isiku poolt, kes varem on toime pannud mingi kuriteo, loobuvad «Alused» põhjendatult «Põhialuste» seisukohast, mille järgi omakasuliste või muude madalate ajendite puudumine kuriteo toimepanemisel või kuriteo toimepanemine esmakordselt tunnistati kergendavaks asjaoluks.

Sellest, et «Alused» näevad ette nii karistust kergendavaid kui ka raskendavaid asjaolusid, kusjuures viimaste loetelu on pealegi purgivi ja raskendavate asjaolude puudumine ei ole iseenesest kergendavaks asjaoluks, tuleneb fähtis järeldus. «Alused» orienteerivad kohut raskendavate ja kergendavate asjaolude puudumisel mitte seaduses ettenähtud maksimaalsetele või minimaalsetele, vaid keskmistele karistustele. Maksimaalseid karistusi võib kohus kohaldada vaid siis, kui ta tuvastab, et raskendavate asjaolude esinemise tõttu on keskmise karistuse kohaldamine antud juhul põhjendamatu.

Võrreldes «Põhialustega» on «Alustes» antud hoopis ulatuslikum kergendavate ja raskendavate asjaolude loetelu. See on muidugi kooskõlas karistuse range individualiseerimise põhimõttega nõukogude kriminaalõiguses. Kuid sellest tuleneb ka see järeldus, et «Alused» eeldavad küllaldaselt avaraid sanktsioonide raame karistuste individualiseerimiseks kohtu poolt. «Aluste» printsiipidele vastab seega kriminaalkoodeksi eriosa suhteliselt avarate sanktsioonidega. Sellised sanktsioonid ongi nähtud ette seaduses «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» ja seaduses «Kriminaalvastutuse kohta sõjaväeliste kuritegude eest».

«Alused» näevad ette rida muudatusi korras, mis kehtib karistuse määramisel mitme kuriteo eest ja mitme kohtuotsuse järgi.

Karistuste määramisel mitme kuriteo eest (nn. kuritegude konkurents) võimaldavad «Alused» absorptsiooniprintsiibi

(raskeim kohtu poolt määratud karistus neelab kergemad) kõrval rakendada ka asperatsiooniprintsiipi (lõplikuks karistuseks loetakse raskeimat kohtu poolt määratud karistust ja seda suurendatakse teatava piirini). Sealjuures viimasel juhul peab lõplik karistus vastama kahele tingimusele. Lõplik karistus ei tohi ületada ei üksikute kogumisse kuuluvate kuritegude eest määratud karistuste üldsuurust ega ka karistuse ülemmäära seaduses, mis näeb ette raskeima karistuse (§ 35 lg. 1). Seega kuritegude konkurentsi korral annavad «Alused» kohtule võimaluse liita teatud piirides üksikute kogumisse kuuluvate kuritegude eest määratud karistusi. Samu sätteid kohaldatakse «Aluste» järgi ka nn. hilinevalt avastatud konkurentsi juhtumel, seega neil juhtumel, mil pärast kohtuotsuse tegemist tuvastatakse, et isik on enne kohtuotsuse tegemist pannud toime veel teise kuriteo. Sel korral arvatakse karistuse kandmise hulka ka karistus, mille süüdlane on juba ära kandnud esimese kohtuotsuse järgi (§ 35 lg. 2).

Karistuse määramisel mitme kohtuotsuse järgi (nn. kohtuotsuste konkurent), s. o. juhtumel, mil isik pärast kohtuotsuse jõustumist, kuid enne karistuse täielikku ärakandmist paneb toime uue kuriteo, rakendatakse samuti asperatsiooniprintsiipi selle erinevusega, et karistuste liitmisel ei tohi lõplik karistus ületada antud karistuse liigi ülemmäära. Vabadusekaotuse tähtaeg karistuste liitmisel ei tohi ületada kümnet aastat, kui aga on pandud toime kuritegu, mille eest seaduse järgi võib määrata vabadusekaotuse üle kümne aasta, — viisteistkümmend aastat (§ 36 lg. 2).

«Alused» säilitavad «Põhialuste» sätte, mille kohaselt kohus võib määrata karistuse alla seaduses ettenähtud alammäära või minna üle teisele, kergemale karistusele, täpsustades seda vaid selles mõttes, et sellisel karistuse kergendamisel peab kohus arvestama tehilolude erandlikkust ja süüdlase isikut (§ 37). «Alused» säilitavad ka kriminaalvastutusest ja karistusest vabastamise instituudi.

«Põhialused» nägid ette (§ 34 lg. 2), et kohus võib süüdlase karistusest vabastada juhul, kui ta leiab, et süüdlane asja kohtus arutamise ajal ei ole enam ühiskonnaohtlik. VNFSV KrK (ja ENSV territooriumil kehtiv KrK) nägi samuti ette võimaluse vabastada karistusest isik, keda asja uurimise või kohtus arutamise ajal ei saa enam tunnistada ühiskonnaohtlikuks (§ 8). Ühtlasi nägi VNFSV KrK ette, et karistusest vabastatakse ka kuriteo toimepannud isik, kui kuritegu on uurimise või kohtus asja arutamise ajaks kaotanud ühiskonnaohtliku iseloomu kas kriminaalseaduse muutmise või sotsiaalpoliitilise olukorra muutumise tõttu (§ 8).

On ilmne, et kriminaalseaduse muutmise küsimus on kriminaalseaduse tagasiulatuva jõu küsimus ja seda küsimust karistusest vabastamise aspektis käsitleda ei saa. Mis aga puutub sellesse, et kuriteo toimepannud isik lakkab olemast ühiskonnaohtlik,

siis neid juhtumeid tuleb eristada olenevalt põhjustest, mis tingisid isiku lakkamise olemast ühiskonnaohtlik. «Alused» loobuvadki käsitlemast kriminaalseaduse muutmist karistusest vabastava asjaoluna ja teevad vahet kahe juhtumi vahel, mil isik lakkab olemast ühiskonnaohtlik. Kui kuriteo toimepannud isik lakkab olemast ühiskonnaohtlik selle tõttu, et asja uurimise või kohtus arutamise ajaks on muutunud olukord, siis see isik vabastatakse kriminaalvastutusest. Kriminaalvastutusest vabastatakse kuriteo toimepannud isik, teiseks, ka siis, kui olukorra muutumise tõttu asja uurimise või kohtus arutamise ajaks kuritegu on lakanud olemast ühiskonnaohtlik (§ 43 lg. 1). Kui aga isikut, kes on pannud toime kuriteo, ei saa hilisema laimatute käitumise ja ausa töösse suhtumise tõttu asja uurimise või kohtus arutamise ajal enam lugeda ühiskonnaohtlikuks, siis võib kohus teda vabastada vaid karistusest (§ 43 lg. 2).

«Aluste» järgi näivad kriminaalvastutusest vabastamine ja karistusest vabastamine olevat erinevad instituudid. Peab arvama, et karistusest vabastamine eeldab isiku süüdimõistmist, kuid kohus, jättes kuriteo toimepannud isikule karistuse määramata, vabastab ta karistusest. Kriminaalvastutusest vabastamise korral ei oleks kuriteo toimepannud isiku süüdimõistmine iseenesest mõeldav. Kriminaalvastutusest vabastamist tingivate asjaolude tuvastamisel peaks menetlus kuuluma lõpetamisele. Kuid «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse alused» lahen-davad selle küsimuse teisiti. Nad näevad ette, et kohus teeb süüdi-mõistva otsuse karistust määramata nii siis, kui asja kohtus aru-tamise ajaks tegu on kaotanud ühiskonnaohtlikkuse, kui ka siis, kui selle teo toimepannud isik ei ole enam ühiskonnaohtlik (§ 43 lg. 4). Seega karistusest vabastamine ja kriminaalvastutusest vabastamine ei erine protsessuaalselt. Selle tagajärjel on ka materiaalsoiguslikult mõlema instituudi erinevused taandatud miinimumini.

Olulisi muudatusi toovad «Alused» tingimisi süüdi-mõistmise instituuti.

«Põhjalused» ei sisaldanud otseseid sätteid tingimisi süüdi-mõistmise juriidilise loomuse kohta. Sellest asjaolust, et «Põhi-aluste» järgi loeti tingimisi süüdimõistetute karistamatuks alles pärast katseaja edukat möödumist (§ 10¹ p. «b»), võis teha järelduse, et tingimisi süüdimõistmises ei puudu repressiivne, karistuslik moment. Ka «Alused» on seisukohal, et tingimisi süüdimõistetute loetakse karistamatuks alles pärast katseaja edukat möödumist (§ 47 lg. 1 p. 2). Peale selle reprodutseerivad «Alused» VNFSV KrK (ja ENSV territooriumil kehtiva KrK) sätte, mille järgi tingimisi süüdimõistmisega võidakse ühendada lisakaristusena rahatrahv (§ 38 lg. 3). Kui aga tingimisi süüdimõistmisega võidakse ühendada liisa karistus, siis sellest järeldub, et ka tingimisi süüdimõistmine ise kannab karistuslikku iseloomu.

«Alused» piiravad tingimisi süüdimõistmise kohaldamise eel-

dusi. «Põhialuste» järgi (§ 36) lähtus kohus tingimisi süüdimõistmisel vaid süüdlase isikust. «Aluste» järgi on ta kohustatud võtma peale selle arvesse ka tehiolud (§ 38 lg. 1).

«Alused» jätavad lahtiseks katseaja ülemmäära tingimisi süüdimõistmise korral, kuid võrreldes «Põhialustega» näevad ette rangemad tingimused katseaja edukaks kulgemiseks. «Põhialuste» järgi loetakse katseaeg edukalt möödunuks siis, kui tingimisi süüdimõistetut ei pane katseajal toime uut, vähemalt niisama rasket kuritegu (§ 36)². «Aluste» järgi aga loetakse katseaeg edukalt möödunuks vaid siis, kui tingimisi süüdimõistetut ei pane katseaja kestel toime uut, vähemalt niisama rasket või samaliigilist kuritegu (§ 38 lg. 1). Kui tingimisi süüdimõistetut paneb katseajal toime uue samaliigilise kuriteo, siis katseaega ei loeta edukalt möödunuks, kuigi uus kuritegu on kergem kui see kuritegu, mille eest tingimisi süüdi mõisteti.

Teiselt poolt suurendavad «Alused» tunduvalt tingimisi süüdimõistmise kasvatuslikku tähendust ja näevad ette avalikkuse kaasatõmbamise sellesse kasvatustöösse. «Alused» sätivad, et liiduvabariikide seadusandlus näeb ette järelevalve teostamise tingimisi süüdimõistetute üle ja nendega tehtava kasvatustöö korra (§ 38 lg. 4). Samaaegselt näevad «Alused» ette, et ühiskondlikud organisatsioonid ja süüdlase töötamiskoha tööliste, teenistujate või kolhoosnike kollektiivid võivad pöörduda kohtusse taotlustega süüdlase tingimisi süüdimõistmiseks. Kui kohus, arvestades tehiolusid, süüdlase isikut ja neid taotlusi, teeb otsuse mõista kuriteo toimepannud isik tingimisi süüdi, siis võib ta panna nendele organisatsioonidele ja kollektiivile tingimisi süüdimõistetut ümberkasvatamise ja parandamise kohustuse (§ 38 lg. 5).

Rida muudatusi toovad «Alused» ka aegumise instituuti. «Alused», samuti kui «Põhialusedki», teevad vahet kriminaalvastutusele võtmise aegumise (§ 41) ja süüdimõistva kohtuotsuse täideviimise aegumise vahel (§ 42). Kriminaalvastutusele võtmise aegumise tähtajad säilitavad «Alused» muutumatult, kuid ühtlasi täpsustavad aegumise katkemise ja aegumise kulgemise peatumise tingimusi. «Alused» määravad, et juhul kui aegumise kulg peatub ega olnud katkestatud uue kuriteo toimepanemisega, siis

² Erinevalt «Põhialuste» § 36 (1924. a. 31. oktoobri redaktsioonis) öeldakse «Põhialuste» § 10¹ p. «b», et karistamatuks tunnistatakse isik, kes ei ole kohtu poolt määratud katseaja kestel toime pannud uut kuritegu. Sealjuures peetakse tähtsusetuks, kas uus kuritegu on samaliigiline või raskem võrreldes kuriteoga, mille eest isik tingimisi süüdi mõisteti. Mõlema sätte vahel näib esimesest pilgust olevat teatud vastuolu. Seda vastuolu on püütud lahendada sel viisil, et § 10¹ p. «b» formulatsioon on kantud üle ka «Põhialuste» § 36. lähtudes sellest, et § 10¹ on kehtestatud hiljem, nimelt 25. veebruaril 1927. a. Tegelikult siin mingit vastuolu ei ole. Kummaski paragrahvis on lahendatud erinevad küsimused. Paragrahv 36 sätib katseaja eduka kulgemise tingimused, mille täitmisel ei kohaldata § 37, mis näeb ette karistuse määramise süüdimõistetut poolt uue kuriteo toimepanemisel. Paragrahv 10¹ aga sätib tingimisi süüdimõistetut karistamatuks tunnistamise tingimused. Selline vahetegemine on säilitatud ka «Alustes».

süüdlast ei saa võtta kriminaalvastutusele, kui kuriteo toimepanemisest on möödunud viisteistkümme aastat. «Alused» ei näe enam ette erisätteid aegumise kohta eriti ohtlike riiklike (kontrrevolutsiooniliste) kuritegude toimepanemise korral.

«Põhialustes» oli nähtud ette vaid üks süüdimõistva kohtuotsuse täideviimise aegumise tähtaeg — kümme aastat (§ 10 lg. 3). «Alused» diferentseerivad süüdimõistva kohtuotsuse täideviimise aegumise tähtajad analoogiliselt kriminaalvastutusele võtmise aegumise tähtaegadega ja ka muus osas reguleerivad süüdimõistva kohtuotsuse täideviimise aegumise instituudi analoogiliselt kriminaalvastutusele võtmise aegumise instituudiga.

«Alused» säilitavad tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamise instituudi, mis kehtivas õiguses oli reguleeritud NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 14. juuli 1954. a. seadlusega «Kinnipidamiskohtadest tingimisi enne tähtaega vabastamise kehtestamisest». Sealjuures näevad «Alused» selles instituudis ette rida olulisi muutusi. «Aluste» mõtte järgi tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamine kujuneb peamiseks karistuse kandmisest vabastamise viisiks karistuse kandmise ajal. Seega karistuse kandmisest vabanemine tööpäevade arvestuse alusel kui iseseisev kriminaalõiguslik instituut lakkab olemast. Tööpäevade arvestus on mõeldav ainult tingimisi enne tähtaega karistuse kandmisest vabastamise instituudi raames. Tööpäevade arvestus «Aluste» mõtte järgi on ainult üks kriteerium, mida kohus arvestab tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamisel või karistuse asendamisel kergema karistusega. Kõige selle tagajärjel saavutatakse kohtuotsuste stabiilsus, kindlustatakse kohtu poolt mõistetud karistuse reaalsuse äratundmine ja luuakse vajalikud eeldused parandusliku töö õiguse edasiarendamiseks.

Erinevalt 1954. a. 14. juuli seadlusest, milles nähti ette võimalus tingimisi enne tähtaega vabastada ainult vabadusekaotuslikust karistusest või asendada see kergema karistusega, annavad «Alused» võimaluse seda instituuti kohaldada ka siis, kui süüdlane on karistatud distsiplinaarpataljoni saatmisega, asumisele saatmisega, väljasaatmisega või vabadusekaotusega parandusliku tööga. «Alused» näevad ette avaramad võimalused tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamiseks või karistuse asendamiseks kergema karistusega ka sellega, et karistusest vabastamine või selle asendamine võib üldreeglina leida aset pärast seda, kui süüdimõistetud on faktiliselt ära kandnud vähemalt pool kohtu poolt määratud karistusest. 1954. a. 14. juuli seadluse järgi oli see võimalik alles pärast kohtu poolt määratud karistuse kahe kolmandiku tegelikku ärakandmist. «Alustes» säilitatakse need 1954. a. 14. juuli seadluse sätted ainult isikute suhtes, kes on mõistetud süüdi eriti ohtlike riiklike kuritegude eest ja liiduvabariikide seadusandluses ettenähtud juhtudel ka muude raskete kuritegude eest.

Teiselt poolt piiravad «Alused» teatavas ulatuses võimalust

tingimisi enne tähtaega karistusest vabastada või seda asendada kergema karistusega. Pidades vajalikuks tugevdada võitlust eriti ohtlike retsidivistidega, välistavad «Alused» nende suhtes tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamise või selle asendamise kergema karistusega.

Vastavalt «Alustele» vabastatakse süüdlane tingimisi enne tähtaega veel kandmata karistuse osast või see osa asendatakse kergema karistusega. Veel kandmata karistuse tähtaeg on tegelikult katseaeg. Kui isik selle katseaaja jooksul paneb toime uue samaliigilise või vähemalt niisama raske kuriteo, siis määratakse talle uus karistus sätete järgi, mis reguleerivad karistuse määramist mitme kohtuotsuse järgi (asperatsiooniprintsiipide alusel).

Isikuid, kes kuriteo toimepanemise ajal ei olnud veel saanud kaheksateistkümme aastat vanaks, kehtiva õiguse järgi tingimisi enne tähtaega karistusest ei vabastatud ega asendatud nende suhtes kandmata karistust tingimisi enne tähtaega ka kergema karistusega. Need isikud vabastati vähemalt pärast ühe kolmandiku karistusaja ärakandmist karistusest või neil asendati ärakandmata karistuse osa kergema karistusega NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 24. aprilli 1954. a. seadluse «Kuni kaheksateistkümne aasta vanuses toimepandud kuritegude eest süüdimõistetute karistuse kandmisest vabastamise korrast» alusel. «Alused» põhiliselt säilitavad selle korra. Nad näevad vaid ette võimaluse vabastada enne tähtaega karistusest või asendada see kergema karistusega ka siis, kui isik, kes enne kaheksateistkümne aastaseks saamist oli toime pannud kuriteo, on mõistetud vabadusekaotusega paranduslikule tööle. 1954. a. 24. aprilli seadlust aga kohaldati vaid siis, kui isik, kes kuriteo toimepanemisel oli alaealine, oli mõistetud vabadusekaotusele. Peale selle «Aluste» järgi isikute suhtes, kes panid toime kuriteo enne kaheksateistkümne aastaseks saamist, ei kohaldata üldse karistusest vabastamist enne tähtaega, kui nad karistuse kandmise ajal said kaheksateistkümne aastaseks. Isikute suhtes, kes on saanud täisealisteks karistuse kandmise ajal, võidakse kohaldada vastavalt «Aluste» sätetele tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist. Küll aga võidakse neil isikutel enne tähtaega karistust kergendada (§ 45). See kergendamine ei toimu tingimisi.

«Alused» säilitavad karistatuse kustumise instituudi, kuid võrreldes «Põhialustega» lühendavad tunduvalt tähtaegu, millede möödumisel isik loetakse karistamatuks. Peale selle võis «Põhialuste» järgi karistatus vastavate tähtaegade möödumisel kustuda vaid siis, kui karistus, mis ära kanti, ei ületanud kolme aastat vabadusekaotust. Kui isikule oli kohaldatud raskem karistus, siis võis karistatust vaid kustutada armuandmise korras või amnestiaakti alusel (§ 10¹). «Aluste» järgi on karistatuse kustumine võimalik aga ka siis, kui isik on mõistetud vabadusekaotusele tähtajaga mitte üle kümne aasta ja ta ei pane kaheksa aasta jooksul pärast põhi- ja lisakaristuse ärakandmist toime uut

kuritegu. Kui aga isik on mõistetud vabadusekaotusele tähtajaga üle kümne aasta, siis on ka «Aluste» järgi võimalik vaid karistatuse kustutamine. Karistatuse kustutamise kõrval armuandmise korras ja amnestiaakti alusel näevad «Alused» ette karistatuse kustutamise ka kohtu poolt. See võib toimuda siis, kui isik, kes on mõistetud vabadusekaotusele tähtajaga üle kümne aasta, ei pane kaheksa aasta jooksul pärast põhi- ja lisakaristuse ärakandmist toime uut kuritegu ja kui kohus sealjuures tuvastab, et süüdimõistetu on paranenud ja puudub vajadus lugeda teda karistatuks. Peale selle näevad «Alused» ette karistatuse kustutamise võimaluse kohtu poolt ka enne vastavate tähtaegade möödumist ühiskondlike organisatsioonide taotlusel, kui isik, kes on mõistetud vabadusekaotusele, oma eeskujuliku käitumisega ja ausa suhtumisega töösse tõendab, et ta on paranenud (§ 47).

«Aluste» sätted, mis reguleerivad karistuse ärakandnud isikute karistamatuks tunnistamise tähtaegu ja korda, olles kantud usaldusest inimese vastu ja väljendades nõukogude kriminaalõiguse humaansust, loovad vajaliku stiimuli karistuse ärakandnud isikute paranemise ja ümberkasvamise lõplikuks kinnistamiseks. Need sätted annavad ühtlasi võimaluse käsitleda vajaliku diferentseeritusega karistuse ärakandnud isikute mitmesuguseid kategooriaid.

«Alused», üldistades Nõukogude riigi senised kogemused võitluses kuritegevusega ja säilitades nõukogude kriminaalõiguse need printsiibid ja sätted, mis on praktikas ennast õigustanud, vastavad tänapäeva vajadustele. Nende ülesandeks on kaasa aidata sotsialistliku seaduslikkuse ja õiguskorra edasisele kindlustumisele meie maal. Nad loovad kindla aluse liiduvabariikide kriminaalseadusandlusele ja organiseerivad nii riigivõimu organeid kui ka kogu nõukogude avalikkust energilisele võitlusele kuritegevusega.

О НАКАЗАНИИ ПО ОСНОВАМ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА СОЮЗА ССР И СОЮЗНЫХ РЕСПУБЛИК

Доцент, канд. юрид. наук И. Ребане
Кафедра уголовного права и процесса

Резюме

В Основах, в статьях, регулирующих применение наказания, находят выражение дальнейшее укрепление принципов социалистической законности, социалистического гуманизма, а также расширение прав союзных республик в области уголовного законодательства.

Закрепляя основные принципы советского уголовного права, исходя из материального определения преступления, Основы в то же время раскрывают социально-политическую сущность уголовной репрессии. Они ярко выражают стремление законодателя всемерно усилить воспитательную работу с правонарушителями. В то же время Основы выражают решимость проводить в отношении определенной категории преступников твердую линию борьбы.

Основы значительно упрощают систему наказаний. Полагая, что основные наказания, как правило, достаточны для достижения целей наказания, Основы ограничивают возможность применения дополнительных наказаний.

Существенным изменениям подвергается порядок отбывания лишения свободы. Сокращая максимальные сроки лишения свободы, Основы с одной стороны ставят задачу усилить воспитательное воздействие, оказываемое применением лишения свободы, а с другой — предусматривают особый режим и условия отбывания лишения свободы для лиц, совершивших тяжкие преступления, и для особо опасных рецидивистов.

По мысли Основ, особо опасными рецидивистами следует признавать лиц, отбывших наказание за определенные преступления, устанавливаемые законодательством Союза ССР и союзных республик.

В Основах воспроизведены основные принципы назначения наказания по ранее действующему советскому уголовному праву. В то же время Основы придают большее по сравнению с ранее действовавшим советским уголовным правом значение личности,

от которого зависит конкретная мера наказания. По мысли Основ, обстоятельства, характеризующие личность и не нашедшие выражения в совершенном преступлении, могут служить основанием не для усиления, но только для смягчения наказания.

Основы ориентируют суд при отсутствии отягчающих обстоятельств не на максимальные, а на средние наказания.

Признавая необходимым усилить наказание в случае совершения нескольких преступлений, Основы наряду с принципом поглощения вводят принцип сложения наказаний.

Основы сохраняют институты назначения наказания ниже низшего предела, предусмотренного законом, и освобождения от наказания.

По мысли Основ, условное осуждение не лишено карательного значения. Однако Основы в то же время ставят задачу усилить воспитательное воздействие, оказываемое условным осуждением. Основы привлекают общественность в дело перевоспитания условно осужденного.

Основы дифференцируют сроки давности исполнения обвинительного приговора.

Согласно Основам освобождение осужденного от наказания, а также смягчение назначенного наказания, кроме освобождения от наказания или смягчения наказания в порядке амнистии или помилования, может применяться только судом.

Основы ликвидируют зачет рабочих дней как самостоятельный институт досрочного освобождения от наказания. Согласно Основам основным видом досрочного освобождения от наказания является условно-досрочное освобождение от наказания или замена его более мягким наказанием (досрочное освобождение от наказания лиц в возрасте до восемнадцати лет не является условным). Основы расширяют возможность условно-досрочного освобождения от наказания или замены наказания более мягким, но в то же время предусматривают особые условия для условно-досрочного освобождения лиц, осужденных за тяжкие преступления. К особо опасным рецидивистам условно-досрочное освобождение от наказания и замена наказания не применяются вообще.

Основы сохраняют институт погашения судимости, но предусматривают возможность погашения судимости в отношении всех лиц, отбывших наказание, и значительно сокращают сроки погашения судимости.

«NSV LIIDU, LIIDU- JA AUTONOOMSETE VABARIIKIDE KOHTUKORRALDUSE SEADUSANDLUSE ALUSED»

Juriid. tead. kand. E. R a a l

Kriminaalõiguse ja -protsessi kateeder

NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 25. detsembril 1958. a. vastu võetud «NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse alused»¹ näevad ette nõukogude õigusemõistmise demokraatlike printsiipide edasise arengu ja liiduvabariikide õiguste laiendamise kohtukorraldust käsitleva seadusandluse alal.

Teatavasti andis 1936. a. NSV Liidu Konstitutsiooni § 14 p. «u» kohtukorraldust käsitleva seadusandluse vastuvõtmise ja kehtestamise õiguse NSV Liidu kompetentsi. Vastavalt sellele võttis NSV Liidu Ülemnõukogu 16. augustil 1938. a. vastu «NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse», mis kehtis kogu NSV Liidu territooriumil ja reguleeris nii NSV Liidu (üleliiduliste) kui ka liiduvabariikide kohtute korraldust.

Muutes NSV Liidu Konstitutsiooni § 14 p. «u», võttis NSV Liidu Ülemnõukogu 11. veebruaril 1957. a. vastu seaduse, millega anti iga liiduvabariigi kompetentsi oma liiduvabariigi kohtukorralduse seaduse vastuvõtmine. NSV Liidu kompetentsi jäeti aga kohtukorraldust käsitleva seadusandluse aluste vastuvõtmine.

Et NSV Liidus tegutsevad liiduvabariikide kohtute kõrval ka NSV Liidu Ülemkohus ja sõjatribunalid kui üleliidulised kohtud, siis nende korraldust käsitleva seadusandluse kehtestamine jäi samuti NSV Liidu kompetentsi. Nii sätib NSV Liidu Ülemkohtu korraldust 1957. a. «NSV Liidu Ülemkohtu põhimäärus», sõjatribunalide korraldust aga NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 25. detsembril 1958. a. kinnitatud «Sõjatribunalide põhimäärus».

25. detsembril 1958. a. vastu võetud «Alused» tagavad sotsialistliku õigusemõistmise ülesannete ja kõigi kohtute ehituse ning tegevuse põhiprintsiipide ühtsuse NSV Liidus. «Alused», väljen-

¹ Edaspidi «Alused».

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00824503 9